

Seymour Martin Lipset:

POLITIČKI ČOVEK

Rad, Beograd, 1969.

Suvremeni američki sociolog S. M. Lipset izdao je 1960. g. knjigu »Political Man«. Na srpski ju je 1969. preveo Srđa Popović. Knjiga sabire Lipsetove studije iz sociologije politike od 1954. do 1957. godine. Poslije Schumpeterove knjige »Kapitalizam, socijalizam i demokracija«, te Duvergerovih studija iz sociologije politike u Gurvitchevoj »Sociologiji« (II tom), dobivamo knjigu vrsna sociologa koji tematski razglaba društvenu pozadinu i uvjete političkog života i političke strukture.

Želimo li, na početku, pobliže odrediti veze što postoje između društva i politike na Lipsetov način, neophodno je naglasiti mišljenje koje dijeli on i gotovo svi suvremeni sociolozi i politolozi: da je politički sistem relativno autonomna cjelina unutar društvenog sistema, koja ima svoje autohtone zakonitosti i tendencije i čije obličje počiva na vlastitim odnosima određenini kroz strukturu vodstva, moći i vlasti. U ovoj knjizi, dakle, autor S. M. Lipset želi iznaći veze koje postoje s jedne strane između strukture vlasti, moći i vodstva, i s druge strane društvenog, ekonomskog i kulturnog stupnja razvoja modernog zapadnog društva.

S. M. Lipset usmjerava svu svoju pažnju na stabilne demokracije zapadnih društava, istražujući njihovu srž i način njihova održavanja, što je po sebi zanimljiva tema, budući da se ni jedno srednje razvijeno ili nerazvijeno društvo ne može pohvaliti stabilnom demokracijom.

Autor definira demokraciju pluralistički: »Demokracija u složenom društvu može biti definisana kao politički sistem koji pruža redovite ustavne mogućnosti za smenjivanje funkcionera na vlasti i osigurava društveni mehanizam koji najvećem mogućem delu pučanstva dozvoljava da utiče na važne odluke vršeći izbor među onima koji se nadmeću za političke funkcije«. (S. M. Lipset, *Politički čovek*, Rad, Beograd, 1969., str. 63). Tri elementa sadržana u ovoj definiciji (ustav, grupa na vlasti i opoziciona grupa) bitno određuju demokraciju kao »mirnu igru snaga« ili prema uobičajenoj formuli kao »legaliziranu utakmicu elita« u kojoj se skladno spajaju sukob i suglasnost unutar društva. U modernim društvima demokracija nije otišla dalje od poliarhije, prema tome ishodište raspre nije ono idealno što je sadržano u kategoriji demokracije, nego ono realno što postoji ostvareno na-

suprot nedemokratskom totalitarnom političkom poretku utemeljenom na birokraciji, policiji, oligarhiji ili populizmu. Stoga, moramo shvatiti, da slijed autorovih misli počiva na demokraciji zapadnjačkog tipa zato što je ona, za njega, najviši domet realizacije ideje slobode i političke jednakosti.

S. M. Lipset ne stvara opću teoriju demokracije, niti svoju definiciju izvodi iz određene sistematske teorije, već svoje interpretacije temelji na »teoriji srednjeg dometa«, uvjeren da se na tom stupnju mogu uspješno povezati empirijske činjenice. U tom smislu autor insistira na dvije pojmovne kategorije kroz koje se manifestira oblik demokracije: društveni sukob i consensus (suglasnost). Za moderno društvo je karakteristično postojanje sukoba na različitim razinama, no za demokratsko društvo je od bitnog značaja da ti sukobi budu javni i otvoreni, dapače institucionalizirani. U političkom životu mora biti vidljiva borba skupina za vladajuće položaje, moraju postojati izazovi vladajućoj stranci i redovita smjena grupa na vlasti. Lipset definira consensus kao »prihvatanje odluka koje donose oni na vlasti od onih 'izvan' vlasti, i priznavanje prava onih 'izvan' vlasti od strane onih na vlasti«. (s. 38) Lipset je u ovim kategorijama uhvatio srž pluralističke demokracije u kojoj logično legitimni sukobi nisu činilac društvene disolucije već naprotiv jedan od osnovnih integrativnih elemenata. Sukobi moraju postojati, ali bitan problem se nadaje u tome kako spriječiti da sukob ne preraste u razdor ili čak nemilosrdnu borbu. Autor na ovom mjestu upozorava kako Marx u svojoj teoriji modernog društva podijeljenog na klase nije uspio pronaći elemente suglasnosti. Lipset primjećuje da je razlog tome Marxova nezainteresiranost za psihološke mehanizme koji discipliniraju akcije i interese pojedinaca. Marx nije smatrao značajnim istraživati stabilnost i koheziju društva i sve one uvjete koji tome doprinose, što ga je dovelo, prema mišljenju Lipseta, do lučenja dvaju autonomnih društvenih tipova: društva sukoba i društva harmonije, što suvremeni razvoj dovodi u pitanje. Po našem mišljenju opravdano je Lipset zaključio nepostojanje dihotonije u Marxovu shvaćanju, što ima svoj razlog u nedorečenoj interpretaciji politike ne samo u Marxa nego i u ostalih marksista.

Istina je da je Marx preneglasio razvojni element u društvu, no isto je tako točno da je Lipset preneglasio stabilnost, ravnotežu i u vezi s tim statičnost u društvu. Dokaz za potonju tvrdnju nalazimo u načinu kako nam Lipset prezentira sukobe u diferenciranom suvremenom društvu; oni nemaju toliko funkciju doprinosa promjenama unutar sistema, kako je to Marx uočio, koliko funkciju — integracije, tj. svaki diferencirani dio, unutar društva promatran horizontalno ili vertikalno, kroz sukob i natjecanje daje svoj doprinos održanju i uspostavi društvene ravnoteže, kako je to i Parsons uočio.

Malo prije smo spomenuli Lipsetov problem: kako spriječiti da društveni sukobi ne prerastu u razdor ili drugim riječima kako spriječiti ekstremne izazove pojedinih društvenih segmenata. Izbjeći razdor društvo može, misli Lipset, na više načina — uz pomoć političke diktature ili populističke politike, no stabilni demokratski sistem to ostvaruje postupnim privikavanjem svojih članova na »unakrsne pritiske« tj., pojedinci i skupine moraju višestrukim vezama dolaziti u doticaj s njima različitim i suprotnim skupinama i osobama. Rezultat uočavanja mnogostrukosti ideologija, skupnih inte-

resa, političkih skupina itd. jest dolaženje do određenog stupnja tolerancije i suglasnosti prema različitim načinima mišljenja i življenja. Društvo koje ne omogućava percepcije različitosti, koje izolira pojedine slojeve i ne dopušta međuučjecaje, ukoliko su dani ekonomski, kulturni i ostali uvjeti, ima malo izgleda da se učvrsti u demokraciji. Tipičan primjer nedostatka stabilnosti demokracije uslijed izolacije slojeva su, prema Lipsetu, Francuska i Italja. U Francuskoj na pr. političke stranke vode »ideološku politiku« tj, stranke žele prilagoditi svijet svojoj osnovnoj politici i zato svoje sljedbenike izoliraju od »unakrsnih pritisaka« drugih stranaka i nazora na svijet proglašavajući potonje »neprijateljima« i lažovima. Ovo je bitan razlog zašto jednopartijski sistemi, po mišljenju Lipseta, nisu demokratski i imaju malo šansi da to postanu. Ukažemo li nadalje na pretpostavke demokracije ovoga — pluralističkog tipa, na odgoj, obrazovanje i psihičku sigurnost, ukazali smo na izvore sklada društvenog sukoba i consensusa, što je najvrednije u Lipsetovoj knjizi.

Za ilustraciju Lipsetovog poimanja demokracije indikativna su poglavlja: »Kraj ideologije?« i »Američki intelektualci«. Autor smatra da uslijed međuučjecaja skupina i mišljenja, ideologija gubi svoj integrativni i borbeni karakter, pretvara se unekoliko u »strukturu aspekata«, dok u isto vrijeme skupine intelektualaca slijede i potpomažu taj tijek tako što pomažu održavanje umjerenog sukoba u društvu kritičkim opaskama s različitim stajališta, što »predstavlja životni sok demokratskog sistema«. (s. 416)

Nakon pojmovne analize, Lipset nam prezentira empirijske podatke kojima želi potkrijepiti statistički opravdanu tvrdnju: »što je nacija bogatija, to je vjerojatnije da će održati demokraciju« (s. 67), što znači da bogatstvo, stupanj industrijalizacije, urbanizacije i izobrazbe najviše utječu na stvaranje društvenog consensusa i ublažavanje društvenih konflikata. Prema ovoj shemi postoji vjerojatnost da će industrijski najrazvijenije zemlje uspješno održati demokratski poredak, srednje razvijene zemlje će varirati od nestabilne demokracije do nestabilne diktature, a nerazvijene zemlje bi se nalazile u nekom obliku stabilne diktature. Validnost Lipsetovih tvrdnji zaista ne prelazi statističku vjerojatnost, no sociologiji je dovoljno i to da bi utvrdila osnovnu strukturu i tendencije razvoja.

Autor knjige »Politički čovjek« sličan korelacioni postupak primjenjuje unutar samog društvenog sistema, gdje istražuje vezu između demokratskog ponašanja niže, srednje i više klase te stupnja njihovog bogatstva, statusa, moći i izobrazbe. Statistički utvrđuje postojanost veze nižih klasa i političke autoritarnosti za razliku od viših klasa koje naginju više političkoj toleranciji. Obrnut je odnos između stavova pojedinih klasa i gospodarskih pitanja: niže su klase progresivnije, a više konzervativnije.

Lipseta naročito zaokuplja problem, kako očuvati model pluralističke demokracije zapadnog društva od opasnosti što joj prijete od ekstremističkih nedemokratskih pokreta ljevice, desnice i centra, tj. od ekstremizama koji se utemeljuju na nižoj, višoj ili srednjoj klasi. Za ovaj posao neophodno je najprije upoznati opasnosti za demokraciju, pa sav trud usmjeruje u pravcu empirijske i teorijske analize mogućih izvora netolerantnog političkog ponašanja. Evo kratkog pregleda njegova razglabanja.

O autoritarizmu nižih klasa, osobito radničke klase, on raspreda u poglavlju: Autoritarizam radničke klase. Za pripadnike nižih slojeva, tvrdi, da

su u djetinjstvu bili izloženi kažnjavanju, nedostatku ljubavi i općenito napetosti i agresivnosti; nedostaje im složeni pogled na svijet i izobrazba, drže se sa sebi sličnima te u njih ne dolazi do »unakrsnih pritisaka«, njihova je pažnja usmjerena na trivijalne interese u društvu itd. Rezultat ovakva stanja su »duboko antidemokratske tendencije skupina koje pripadaju nižim klasama« (s. 158) Pa ipak, Lipset smatra da nedostatak demokracije u manje razvijenim zemljama nema uzrok u stilu života, izobrazbi ili načinu ponašanja pojedinaca iz radničke klase, nego ponajprije u nedemokratskoj i oligarhičnoj organizaciji političkih stranaka, koje svoje sljedbenike nalaze najvećim dijelom među nižim slojevima, kojima odgovara takav oblik političkog okupljanja. Autor dalje ističe kako je autoritarnost u svojoj biti odrednica pojedinca, a ne toliko skupine ili klase kao takve, pa nasuprot autoritarnim težnjama pojedinaca iz nižih slojeva njihove organizacije »postaju bolji branioci i nosioci demokratskih vrijednosti od stranaka koje se oslanjaju na srednju klasu.« (s. 161) Naša primjedba i zaključak iz Lipsetova istraživanja o autoritarnosti radničke klase bila bi ova: ako jednu te istu klasu mogu politički organizirati stranke strukturirane različito sa stajališta demokracije, razumljivo je da je primarnije izvorište nedemokratskih tendencija u samoj ideologiji i organizaciji vodstva i tu treba usmjeriti svoju pažnju.

I srednja i viša klasa su, prema autoru, autoritarne; prva potiče različite oblike »fašizma«, a druga politički ekstremizam konzervativne orijentacije. Viša klasa je, ipak, politički najtolerantnija. »Osnovni činilac negospodarskog liberalizma u stvari nije klasa, već obrazovanje, složenost općeg pogleda na svet i vjerovatno, do izvesne mere, psihička sigurnost.« (s. 361) Kako ove elemente posjeduju daleko više bogati nego siromašni, to oni također pokazuju daleko veću političku toleranciju.

Vratimo se sada onome što je bitno u Lipsetovoj knjizi: interpretacija demokracije shvaćene u pluralističkom smislu, ispitivanje uvjeta njezina održanja i stabilnosti, razglabanje ekstremnih tendencija koje prijete toj demokraciji. Autor je to izveo pristupačno, teorijski i empirijski konsekventno dakako sa stajalištem koje drugi ne moraju prihvatiti.

Po našem shvaćanju Lipsetov pluralistički model demokracije nalazi se negdje između monističkog tipa distribucije moći (oligarhija, diktatura, tiranija, centralizam. . .) i istinski demokratskog tipa distribucije moći u kojem bi u političkom smislu bilo ostvareno načelo egalitarne raspodjele moći među različitim intresnim skupinama, institucijama, a potom i među pojedincima. Potonje se uklapa u pojam samoupravljanja.

U političkom smislu, kao realizacija određenih političkih vrijednosti, politički pluralizam je humaniji, bliži ideji slobode i jednakosti od monističkih političkih sistema. Poliarhija je ideal onima koji je nemaju, jer ona ne znači samo više individualne i skupne slobode, nego predstavlja određeni stupanj blagostanja i viši stupanj društvene diferencijacije i kulture. Ona je nadalje jedan trajan oblik političkog života koji potiče nosioce političke vlasti da budu efikasniji, oslušujući neprestano zahtjeve puka, i da budu sposobni kontrolirati i mijenjati, prema potrebama društva, statičnu strukturu društva, države i političkog sistema. Razrada jednog od oblika ljudske političke interakcije, što ju je izvršio Lipset u svojoj knjizi, značajan je doprinos sociologiji politike i društvenoj znanosti uopće.

Točno je, napokon, da njegovo poimanje demokracije ostaje »prekratko« ako se princip, iz koga je izvedena kategorija demokracije, ne realizira do kraja ili se bar ne naglasi neophodnost da društvene snage valja pokrenuti na širi oblik sudjelovanja u vlasti od puke »utakmice elita«. Princip slobode i jednakosti u političkom smislu nije realiziran u društvu gdje vlada jedan čovjek, jedna orijentacija ili jedna skupina, a isto tako ne može biti realiziran do kraja ni u pluralizmu, gdje postoji nekoliko skupina, stranaka i orijentacija, vođe i elite kojih uživaju plodove najviše slobode, a svi ostali malo manje slobode i ostalih vrijednosti koje su s njom povezane. Na nedemokratsku stranu pluralističkog sistema, bilo da se elite udruže ili stoje odvojeno, ukazali su mnogi sociolozi: Pareto, Michels, Lasswell, Parsons, a na izvanredan način W. Mills u »Eliti vlasti«.

Zaključak, što bismo ga izveli na kraju, glasi: potrebno je razmišljati i istraživati dalje i dublje, jer teorija »srednjeg dosega« može ostati nedorečena, kao što je ostala u knjizi »Politički čovjek«.

Zvonko Lerotić